

İbnü'l-Mülakkın da *Şevâhidü't-tavzîh fi şerhi'l-Câmi'i's-şahîh*'ini telif ederken bu eserle Kutbüddin el-Halebî'nin *Şahîh-i Buḥârî* şerhini esas almıştır (*DİA*, XXI, 150). **12.** *Zeyl 'alâ Tekmiletü'l-İkmâl* (*Zeyl 'alâ İbn Nuḳta fi'l-müştebeh, Zeyl-ül-Mü'telif ve'l-muhtelif*). İbn Nukta'nın eserine Mansûr b. Selîm'in yazdığı *Zeyl 'alâ Tekmiletü'l-İkmâl* ile İbnü's-Sâbü'nî'nin kaleme aldığı *Zeyl 'alâ Tekmiletü İkmâlî'l-İkmâl* üzerine yapılmış bir zeyildir (Kettânî, s. 240). **13.** *e'l-İşâl*. Lugata dair eserin müellif hattıyla olan nüshasıdır (Kettânî, nr. 361). **14.** *Tertibü Şahîhi İbn Hibbân*. İbn Hacer el-Askalânî, İbn Hibbân'ın *e'l-Müsnedü's-şahîh*'inin bablara göre yeniden düzenlendiği bu çalışmanın müellif hattıyla olan nüshasını gördüğünü, fakat eserin tamamlanmadığını belirtmektedir (*Lisânü'l-Mizân*, VI, 74). **15.** *Zevâ'idü İbn Hibbân 'ale's-Şahîhayn*. İbn Hacer el-Askalânî, bir cilt olduğu belirtilen bu eserin de tamamlanmamış müellif nüshasını gördüğünü söylemektedir (a.g.e., a.y.).

Moğultay b. Kılıç'ın ayrıca *Kütüb-i Sitte*'nin her birindeki ahkâm hadislerini bir araya getirdiği *e'l-Ahkâm*'i, İbnü'l-Kattân el-Mağribî'nin *Beyânü'l-vehm ve'l-ihâm*'i üzerine yazdığı *Tertibü Beyânü'l-vehm*'i ile bu iki eseri bir araya getirdiği *Menâretü'l-İslâm*'i, Mizzî'nin *Tuhfetü'l-eşraf*'ına tenkitlerini ihtiva eden *Evhâmü'l-Etrâf*'i (*et-Ta'aḳkub 'ale'l-Etrâf*), İbnü'l-Esîr'in *Üsdü'l-gâbe*'sindeki bazı bilgileri düzeltmek için kaleme aldığı ve İbn Hacer el-Askalânî'nin görüp faydalandığı bir eseri (Kettânî, s. 414), tamamlamadığı *Şerḥu Süneni Ebî Dâvûd*'u, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *Esmâ'ü'd-ḳu'afâ' ve'l-vazâ'în* (*vâzî'in*) adlı eserine yazdığı ve *Zeyl 'alâ Kitâbi'd-Ḍu'afâ' li'b-ni'l-Cevzî* diye de anılan eseri, *Men'arefe bi'llâhi te'âlâ, et-Tuhfetü'l-cesîme li-İslâmi Ḥalîme* isimli çalışmaları ve İbn Hâleveyh'in lugata dair *Leyse fi kelâmi'l-'Arab*'ının (*Kitâbu Leyse*) zeyli veya ta'likî olduğu anlaşılan *Eleyse ilâ Kitâbi Leyse* adlı eserleri bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Moğultay b. Kılıç, *e'l-İşâre ilâ sireti'l-Mustafâ* (nşr. M. Nizâmeddin el-Füteyyih), Dimâşk - Beyrut 1416/1996, neşredenin girişi, s. 7-24; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, neşredenin girişi, I, 57-63; İbn Râfî', *e'l-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas - Beşâr Avvâd Ma'rûfî), Beyrut 1402/1982, II, 234; İbnü'l-İrâkî, *e'z-Zeyl 'ale'l-'İber* (nşr. Sâlih Mehdî Abbas), Beyrut 1409/1989, I, 70-73; Fâsî, *e'l-'İḳdû's-şemîn*, I, 217-279; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 352-354; a.mlf., *Lisânü'l-Mizân*,

VI, 72-74; a.mlf., *Tehzîbü't-Tehzîb*, I, 8; Takry-yüddin İbn Fehd, *Laḫzû'l-elhâz* (*Zeylû Tezkire-ti'l-huffâz li'z-Zehabi* içinde, nşr. M. Zâhid Kevserî), Dimâşk 1347, s. 133-142; Sehâvî, *e'l-İ'ân bi't-tevbîh*, s. 128, 150, 163, 164, 168; *Keşfü'z-zunûn*, I, 98, 546; II, 958, 1004, 1005, 1087, 1163, 1510, 1637, 1823, 1915, 1995; Şevkânî, *e'l-Bedrû'l-ḫâli*, II, 312-313; Serkîs, *Mu'cem*, II, 1768-1769; O. Spies, "al-Muğultâ'i's Spezielwerk Über Märtyrer der Liebe", *Studien zur Geschichte und Kultur des Nahen und Fernen Ostens Paul Kahle zum 60. Geburtstag* (ed. W. Heffening - W. Kirfel), Leiden 1935, s. 145-155; Brockelmann, *GAL*, I, 350, 360, 518; *Suppl.*, I, 206, 209, 606; II, 47-48; *İzâhu'l-meknûn*, I, 103, 245; *Hediyetü'l-'arîfin*, II, 467-468; *Dârü'l-kütübi'l-Mısriyye, Fihristü'l-maḫṭûât l: Muştalahu'l-ḫadiş*, Kahire 1375/1956, s. 161; M. Reşad Halife, *Medresetü'l-ḫadiş fi Mısır*, Kahire 1403/1983, s. 71; Şâkir Mustafa, *et-Târîḫü'l-'Arabî ve'l-mü'errihûn*, Beyrut 1990, III, 218-219; Zirikî, *e'l-'İlâm* (Fethullah), VII, 275-276; Ebü Ubeyde Meşhûr b. Hasan b. Selmân - Ebü Huzeyfe Râid b. Sabrî, *Mu'cemü'l-muşannefâti'l-vâride fi Fethi'l-bârî*, Riyad 1412/1991, s. 209, 223, 430; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsterafe* (Özbek), s. 221, 240, 404, 407, 414, 420, 421; *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami - P. Starkey), London 1998, II, 535.

M. YAŞAR KANDEMİR

MOHAÇ

Macaristan'da
Baranya idarî birimine bağlı şehir.

Macaristan'ın güneyinde Tuna ile Drava arasındaki bölgenin kuzeydoğusunda Tuna'nın batı kolu üzerinde bulunan Mohács, XVI ve XVII. yüzyıllarda Osmanlı sancak merkezi olup Türk kaynaklarında Mihaç ve Mohaç şeklinde geçer. Yakınında Kanûnî Sultan Süleyman devrinin en önemli savaşlarından biri olan Mohaç Muharebesi cereyan etmiştir (932/1526). Şehrin adına ilk defa 1093 yılında kaleme alınan bir belgede rastlanır. Bu dönemde bir köy durumundaydı ve Pécs piskoposluğuna bağlıydı. Zamanla 1408'e kadar şehir statüsü kazandı.

Mohaç Muharebesi'nden sonra şehir Buda'ya (Budın) doğru yürüyen Osmanlı ordusu tarafından yakılıp tahrip edildi. 935'te (1529) Viyana seferine çıkan Osmanlı kuvvetleri Mohaç ovasında konakladı. Kanûnî Sultan Süleyman'ın himayesi altında olan Kral János padişahın elini öpmek için buraya davet edildi.

948'de (1541) kurulan Budin vilâyetinde ilk yeni sancak, merkezi Mohaç olmak üzere meydana getirildi. Bununla muhtemelen 1526'da kazanılan büyük zaferin hatırlatılması amaçlanmıştı. 1552 yılına kadar Macaristan'ın batı bölgesi olan

Transdanubya'da Balaton gölünün güneyine düşen bölgelerde yalnız bu livâ mevcuttu.

İlk sancak beyinin 24 Zilkade 948'den (11 Mart 1542) biraz önce göreve başladığı belirlenmektedir. Tayin edilen Kasım Bey'in bazan Osijek (Hirvattistan), bazan da Seksar (Szerkszârd) mirlivâsi diye zikredilmesi dikkat çekicidir. Osijek'te bu vazifeyi belki geçici olarak 1541 sonlarına kadar ifa etmişti; Seksar'da ise Mohaç'tan daha korunaklı ve müstahkem bir yer bulabildiği için ikametgâhını 1543 civarında burada kurmuştu. 1544 yılında Peçuy (Pécs) şehrine taşındı, başında bulunduğu idarî birimin adı buna rağmen değişmedi.

Mohaç sancağının Osmanlı dönemine ait en erken tarihli tahrir defteri 953 (1546) yılında tamamlandı. Buna göre livâda Tuna ve Drava nehirleriyle Balaton gölü arasında uzanan bölgeyi kapsayan Peçuy (Pécs), Senlörinç (Szentlörinc), Sennmartin (Szentmárton), Saz (Szászvár), Şelin (Sellye), Vaşkasenmartin (Vaskaszentmárton), Gırjgal (Görösgal), Harşan (Nagyharşány), Baranavar (Baranyavár), Mohaç (Mohács), Peçvarad (Pécsvarad), Sekçöy (Dunaszekcső), Kopan (Koppány), Saçk (Szakcs), Karat (Karat) ve Köröş (Köröshegy) olmak üzere toplam on altı nahiyе bulunuyordu. 959'a (1552) kadar Kopan livâsi buradan ayrıldı. Ardından Saz nahiyesinin yarısı Şimontorna (Simontornya) sancağına ilhak edildi. Kısa bir müddet için Gırjgal da bir livâ merkezi sıfatını kazandı. 973-974'ten (1565-1566) itibaren Peçuy sancağı müstakil bir idarî birim oldu. Sigetvar'ın (Szigetvár) alınmasından sonra yine Mohaç livâsının bazı nahiyeleri bu yeni sancağına katıldı. Bütün bu küçülmelerin neticesi olarak eski sancaktan Sekçöy, Mohaç ve Baranavar olmak üzere sadece üç nahiyе kaldı. Hatta livânın resmî adı da sancak beyi oraya taşındığı için Sekçöy olarak değiştirildi. Buna rağmen daha sonraki dönemlere ait bazı belgelerde adı Mihaç sancağı şeklinde anılmaya devam edildi.

Livâya adını veren şehrin Osmanlı öncesi nüfusu hakkında bilgi yoktur. Buna karşılık Osmanlı dönemine ait dört tahrir defteri bu konuda kesin rakamlar verir. 1546'da yapılan tahrirde 324 evli erkek, yedi papaz, bir kâtip ve on bir bekâr nüfus bulunuyordu. Sayım dışı kalanlar da düşünülürse şehrin bu tarihte toplam nüfusunun 2000-2500 arasında olduğu tahmin edilebilir. Bundan altı yıl sonra

MOHAÇ

hazırlanan ikinci defterde 437 evli erkek, beş papaz, üç dul kadın ve iki bekâr erkek nüfus sayılmıştı. Bu durum oldukça yüksek oranda bir nüfus artışı olduğuna işaret eder. Bu altı yıllık dönemde % 35 oranında bir yükseliş sadece tabii sebeplere bağlanamaz ve kısmen buraya olan göçün neticesidir.

978 (1570-71) tarihli cizye defteri şehirde yalnız 153 hâne gösterir. Nüfusta dikkati çeken azalma eğilimi 988'e (1580) kadar sürdü. Bu yılın tahrir defterine göre Mohaç'ta ancak 105 hıristiyan aile reisi ve üç dul kadın oturuyordu. Durum 999'a (1591) kadar pek değişmedi; esas nüfustan geri kalan doksan aile reisinin yanı sıra yirmi dokuz yarı göçebe Eflak, on üç Kıptî (çingene) ve altı kimliği belirtilmeyen kişi bulunuyordu. En yüksek seviyesine göre üçte bir nisbetinde azalan nüfus aynı zamanda bünyesel değişmeye de uğramıştı. İlk zamanlarda sadece Macarlar'dan oluşurken yüzyılın sonlarına doğru -bilhassa sayı bakımından 100'ü aşmayan, ancak çeşitli halklardan gelen Osmanlı askerleri de hesaba katıldığında- etnik açıdan biraz daha karıştı. Nüfusun azalması şaşkıncı değildir. Nitekim idarî merkezlerin Macarlar tarafından terk edilmesinin başka örnekleri de vardır. Ülkenin güneyinde bulunan kasabanın belirli bir ölçüde Balkanlaşması ise coğrafi konumuyla izah edilebilir. Nüfusun azalmasına tesir eden bir başka sebep kişi başına düşen olağan vergilerin sürekli şekilde yükselmesidir. Bir aile reisi 1546'da 100 akçe öderken bu rakam 1552'de 115, 1580'de 404 ve 1590'a kadar 489 akçeye ulaşmıştı. Bu aradaki enflasyon ise yaklaşık % 30 civarındadır. Dikkati çeken başka bir nokta azalan nüfustan hep daha fazla buğday öşrü tahsili beklentisiydi. Defterde gösterilen miktar 1546'da 400 kile iken 1590'a kadar 1500 kileye çıkmıştı. Bu miktarın gerçek üretimi tam anlamında yansıtmadığını değirmenlerden gelen ödentilerin 550 akçeden 100 akçeye inmiş olması gösterir.

Mohaç çevresinde balıkçılık yapıldığı dikkati çeker. Tuna nehrinde ilk deftere göre mevcut olan üç dalyan daha sonra altıya, ardından sekize yükselmişti. Bu dalyanlardan hazineye giden vergi tutarı yılda 10 ile 15.000 akçe arasında değişiyordu. Mohaç'ın yerel ve bölgesel ticaretteki önemini, bir taraftan pazar ve panayırlarından alınan vergilerle iskelesine gelen mallardan alınan gümrük ve geçit paraları belgeler.

Şehrin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında çok kısıtlı bilgiler vardır. Evliya Çelebi'nin tasvirine göre orta büyüklükte ve oldukça tahkim edilmiş bir yerd. Kalesinde bir cami (Sultan Süleyman Camii), askerlerin barındığı elli kadar tahta örtülü ev, varoşunda ise 300 (?) ev, bir hanla bir cami, bir medrese, bir tekke ve iki sıbyan mektebi vardı (*Seyahatnâme*, VI, 189-190). Buda'nın elden çıkmasının ardından güneye doğru ilerleyen müttefik güçler 1686 yılının sonbaharında Mohaç'la birlikte bu bölgeyi de kontrol altına aldı.

Bölgesel önemini hâlâ koruyan şehrin bugünkü (2005 yılı başları) nüfusu, aralarında Güney Slav ve Alman azınlıklar da bulunmak üzere yaklaşık 21.000'dir. Osmanlı döneminden kalma hiçbir eser yoktur. Savaşın cereyan ettiği yerde 1976'da boyalı ağaçtan yapılan biraz melankolik, biraz alaycı modern bir anıt grubu dikilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, TD, nr. 441, vr. 179^b-181^a; nr. 443, vr. 155^a-157^a; nr. 593, vr. 49^a-50^a; nr. 632, vr. 46^b-48^a; *Cizye Defteri*, Wien, Österreichische Nationalbibliothek, Türkische Handschriften, Mxt. nr. 611, vr. 185^b-188^a; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, VI, 189-190; Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarî Eserleri I*, s. 195; A. C. Schaendlinger, *Die Feldzugtagebücher des ersten und zweiten ungarischen Feldzugs Suleymans I.*, Wien 1978, s. 84; Elöd Vass, "Two Tahrir-Defters of the Sanjâq of Mohács from the Time of Sultan Murad III, 1580-1591", *Between the Danube and the Caucasus. A Collection of Papers Concerning Oriental Sources of the History of the Peoples of Central and South-Eastern Europe* (ed. György Kara), Budapest 1987, s. 339-362; *Tanulmányok Mohács történetéhez. A település fennállásának 900. évfordulójára* (ed. Imre Ódor), Mohács 1993; Ferenc Szakály, "Az első dunántúli szandzsák és megszervezője, Kászim bég", *Keletkutatás*, 1995 tavasz, s. 23-43; Géza Dávid, "Kászim vojvoda, bég és pasa. I-II. rész", a.e., 1995 ősz, s. 53-66, 1996 tavasz [2000], s. 41-56; a.m.f., "Mohács", *El²* (Íng.), VII, 219.

GÉZA DÁVID

MOHAÇ MUHAREBESİ

Osmanlılar'la Macarlar arasında
932 (1526) yılında yapılan
meydan savaşı.

XVI. yüzyıl Osmanlı ve Avrupa tarihinin sonuçları itibarıyla önemli savaşları arasında yer almaktadır. Macaristan'ın güney sınırına yakın bulunan Mohaç (Mohács) ovasında yapılmış olması sebebiyle bu adla anılır. Ayrıca tarihî Macar Krallığı'nı sona erdirip Macar topraklarının parçalanmasının ilk adımını oluşturması yanın-

da Avrupa'da Macar tahtı veraseti meselesini ortaya çıkarmasıyla da dikkat çeker.

Savaşın sebepleri Avrupa'daki siyasi gelişmelerle yakından ilgilidir. Belgrad'ı 927'de (1521) Macarlar'dan alan Kanûnî Sultan Süleyman, Orta Avrupa'ya yönelik olarak başlatacağı yeni askerî harekât için burayı bir üs, ileri karakol şeklinde düşünmüştü. Onun bir sonraki hedefinin Macar Krallığı olacağı biliniyordu. Fakat Macaristan'ı, sosyal ve askerî boyutlarını göz önüne alarak tıpkı Eflak ve Boğdan prenslikleri gibi kendisine bağlı vasal beylikler konumunda tutup Habsburg İmparatorluğu'na karşı bir ara bölge şeklinde kullanılmak ve geride Tuna hattının doğusunun emniyetini sağlamak amacındaydı. Bu siyaset uzun vadeli olarak planlanmıştı, fakat Avrupa'daki âni siyasi gelişmeler Macar Krallığı'na yönelik politikalarda önemli değişimlere yol açtı. İmparatorluk yarışını kazanan V. Karl'a karşı mücadeleye girişen ve bir süre sonra Pavia'de yenilip (25 Şubat 1525) esir düşen Fransa Kralı I. François'nın annesi oğlunun kurtarılması için Osmanlı padişahına başvurunca Macaristan konusu öncelik kazandı. İmparatorun Fransızlar'la anlaşma yaparak I. François'yı serbest bırakması (14 Ocak 1526), Osmanlılar'ın aynı yılın bahar ayında düzenlemek üzere başlattıkları hazırlıkları erteletmedi. Fransız elçisi Johann Frangepán'ı kabul eden Kanûnî Sultan Süleyman, krala hitaben yazdığı evâil-i Rebülâhîr 932 (15-25 Ocak 1526) tarihli mektupla Fransızlar'ın denizden ve karadan Habsburglar'a karşı sefer yapılması teklifini uygun gördüğünü bildirdi. Ortak hedef, imparatorun Fransa'yı da ele geçirip Avrupa'da tek güç haline gelmesini engellemek şeklinde belirlenmişti.

Seferin sebepleri hakkında, 1533'te Alman elçileriyle görüşen Vezîriâzam İbrâhim Paşa'nın (Makbul) ifadeleri, Osmanlılar'ın Macar seferi için siyasi yönden hangi hususları öne çıkardıkları hakkında ipucu verir. Buna göre padişah tahta çıktığında Macarlar'la iyi münasebetler kurmak için babasının vefatı ve kendisinin tahta cülûsunu bildirmek, böylece karşı taraftan bir tebrik alarak mevcut anlaşmaları teyit etmek maksadıyla Macar Kralı II. Layoş'a (Lajos) elçi göndermiş, fakat Macar kralı bu elçiyi ve onun ardından gönderilen ikincisini hapse atınca durum padişah tarafından düşmanlık belirtisi sayılmıştı. Daha sonra Fransa kralının annesi yardım talebinde bulununca kralın esaretine çok üzümüş olmasının da etkisiyle buna bir cevap olmak ve İm-